Epilog

Eftermæle

Ada og Emil Noldes have i Seebüll, husmoderforeningernes fryd, er blevet skæmmet af malurt, skarntyde og bjørneklo, der truer med at tage livet af de farvegløende prydplanter: Emil Nolde var nazist. Ikke kun en ængstelig kunstner, der forsøgte at redde sine billeder mod forbud og tilintetgørelse. Heller ikke en medløber, men en helhjertet tilhænger af Hitler og hans ideer.[1]

Med dette malende billede indleder Hans Christian Nørregaard[2] sin artikel i Weekendavisen i forbindelse med den store retrospektive Nolde-udstilling på Louisiana i Humlebæk i 2014[3].

For at blive i dette billede har gartnerne i Noldes prydhave i mange år forsøgt at ignorere disse invasive ukrudtsplanter, men nu er de blevet så store, at de på den ene eller anden måde må integreres. De lader sig ikke mere udrydde.

Eller sagt på en anden måde: ledelsen på Nolde-Stiftung skal formidle et meget mere komplekst billede af Nolde end de hidtil har gjort: Nolde er ikke længere kun maleren, som nazisterne stempler som *entartet* og ydermere forbyder at male og som uagtet forbud maler videre. Nolde er også overbevist nazist og han vedbliver med at være det til krigens slutning. Det ændrer selvfølgelig ikke ved, at han som kunstner kompromisløst holder fast i sin egen måde at male på – også selvom det spænder ben for ham selv i nazisternes kunsttempel.

Tiden er kommet til en tiltrængt *Vergangenheitsbewältigung* i forhold til Emil Noldes politiske standpunkter under nazismen, en *Vergangenheitsbewältigung,* som det er lykkedes de ansvarlige direktører for Nolde-Stiftung, der de sidste 60 år har varetaget hans eftermæle, at undertrykke.

Vergangenheitsbewältigung er det tyske ord for *et opgør med og bearbejdelse af fortiden.* Begrebet refererer ofte til de 12 år, hvor Hitler havde magten. Alle tyskere, der var voksne i den periode har efterfølgende på en eller anden måde måttet forholde sig til det, der skete. Først og fremmest har de måttet forholde sig til en skyld af helt exceptionelle dimensioner i forbindelse med holocaust, hvor omkring 6 millioner jøder blev myrdet systematisk og under bestialske omstændigheder; og ikke kun jøder, men også sigøjnere, homoseksuelle, politiske modstandere og psykisk syge oplevede forfølgelse, der betød ondskabsfuld ydmygelse og ofte død. I anden række har de måttet forholde sig til, hvordan de selv forholdt sig til at være borgere i et regime, der hvilede på uret, vilkårlighed, løgn og angst.

Der har været mange grader af skyld og ansvar. Og der har været mange kombinationsmuligheder af handlinger og opbakning og stiltiende accept. Men de indebærer alle i det mindste et medansvar, det være sig nok så indirekte, for det, der skete og fik lov til at fortsætte med at ske i 12 år.

Der var naturligvis undtagelser; der var enkelte, der modarbejdede regimet i ord og handling, men de var få, og de fleste betalte med livet, kun nogle få overlevede. Men det var netop disse frygtløse, som det på alle måder traumatiserede efterkrigs-Tyskland havde desperat brug for; dem, der modigt satte deres liv på spil

[1] Hans Christian Nørregaard i: Weekendavisen, 21. februar 2014
[2] Hans Christian Nørregård (1943): dansk forfatter og instruktør
[3] Emil Nolde, 4.7.2014-19.10,2014

for at bekæmpe nazismen. Der var et behov for at vise omverden, at ikke alle tyskere bakkede op om den statsautoriserede uret; at der trods alt var tyskere, der sagde fra og kæmpede imod; at tyskere også kunne trodse magten og i værste fald være villige til at dø for 'det gode'.

Tyskland har simpelt hen brug for forbilleder, der kan legitimere et nyt og demokratisk Tyskland; også de mange detroniserede moderne kunstnere kan bruges til det.

Allerede fire år efter krigen offentliggør direktøren for Nationalgalleriet i Berlin, Paul Ortwin Rave[4], et opgør med kunstpolitikken i Hitler-Tyskland. I sin bog *Kunstdiktatur im Dritten Reich* lægger han fundamentet for de følgende årtiers udlægning af mange kunstneres rolle under diktaturet: han noterer, at det ligger uden for rammerne i hans lille skrift at komme nærmere ind på *deres ydmygelser, deres nød, deres fortvivlelse*[5], men fastslår så, at deres værk i alle disse år er vokset videre, og at de alle er *eksponenter for en indre ubrudt modstand, som vi tyskere gerne må gøre opmærksom på*[6]. Denne fortælling, som tildeler kunstneren en offerrolle og samtidig gør ham eller hende til eksponent for indre modstand *blev i efterkrigstidens samfund taknemmeligt grebet og bestemte i mange årtier synet på kunstnerens virke under nationalsocialismen.*[7]

En af dem, der forbilledligt illustrerer denne opfattelse, er Nolde. Det er der flere grunde til: For det første kategoriserer nazisterne hans kunst som *entartet*, dernæst bliver han ekskluderet af det nazistiske *Rigskammer for Billedkunst* og ydermere af nazisterne pålagt et forbud mod at male – og, frem for alt, maler han på trods af dette forbud hemmeligt videre; dette stille oprør bliver i løbet af krigsårene til flere hundrede små akvareller, som han med sans for paradoksal ironi kalder *Ungemalte Bilder*. Her tager myten om ofret og fremfor alt den heltemodige og opsætsige Nolde sin begyndelse, og den er blevet forsøgt fastholdt af forvalterne af hans eftermæle i mange år.

Når man som Nolde bliver forfulgt af magthaverne synes det oplagt, at man har ren samvittighed og derfor ikke kan pådrage sig nogen skyld eller noget ansvar for det skete. Efter krigen er fortællingen om Nolde da også, at han ikke har brug for at bearbejde sin fortid, altså ikke behøver nogen *Vergangenheitsbewältigung*. Rent formelt skal han dog, som alle andre tidligere medlemmer af det nazistiske parti, gennem en tvungen *Vergangenheitsbewältigung* i form af et såkaldt afnazificeringsforløb. Men det synes bare at bekræfte det positive billede af Nolde, for han bliver officielt *entlastet* – fritaget for skyld – hvilket betyder, at han ikke har været med til at fremme nazisternes sag; logikken i 'frifindelsen' er besnærende: nazisterne afviser hans kunst, hvorfor han automatisk også må formodes at afvise nazisternes sag.

Som allerede nævnt i kapitel 20 synes Nolde nu at tænke, at det kunne understrege hans uskyld yderligere, hvis han officielt fik status som forfulgt, så han søger om kompensation for forfølgelse. Paradoksalt nok hedder det nu i det afslag, han får på denne ansøgning, at han på grund af sit partimedlemskab *har ydet støtte til det nationalsocialistiske voldsherredømme*[8]. Det får dog ingen konsekvenser for den positive fortælling om den forfulgte Nolde, fordi sagen ikke kommer til offentlighedens kendskab. Da Nolde-Stiftungs kuratorium i 1957 overvejer at anke sagen for at stabilisere stiftelsens økonomi, fraråder den

[4] Paul Ortwin Rave (1893-1962): kunsthistoriker
[5] Her citeret efter Bernhard Fulda: "Hinter jedem Busch lauert Verkennung und Neid." Emil Noldes Reaktion auf den Sieg der Traditionalisten, side 260
[6] Ibid.
[7] Ibid.
[8] Felix Krämer i: Nolde Retrospektive, side 30

juridiske konsulent: *Det ville efter min mening føre til en betydelig begrebsforvirring, hvis det blev kendt i offentligheden, at hr. professor Nolde engang har været medlem af NSDAP*.[9]

Fortællingen om Nolde som offer for nazisternes forkvaklede kunstsyn og legenden om hans civile ulydighed, i og med han trodser maleforbuddet, må ikke udsættes for *begrebsforvirring*. Derfor opgiver kuratoriet da også et fornyet sagsanlæg, så man kan fastholde et narrativ om Nolde uden belastende nazi-associationer. Og det lykkes også de næste mange år.

Nolde når selv at høste frugterne af den nye selviscenesættelse i form af ærefulde hædersbevisninger: han tildeles professorværdighed af Slesvig-Holstens regering, han får Stefan-Lochner-medaljen af byen Köln, og han udmærkes med grafikprisen ved Biennalen i Venedig, for blot at nævne et par eksempler.

Da den første efterkrigs-biografi om Nolde udkommer i 1958, leder man forgæves efter selv den mindste antydning af, at Nolde skulle have haft nogen som helst sympati for nazismen. Og det er ikke tilfældigt: Werner Haftmann, forfatter til biografien *Emil Nolde*, skriver i et brev til Sprengel om, hvordan Joachim von Lepel, Nolde-Stiftungs første leder, bønfalder ham om *at stryge enhver henvisning til det [Noldes nazifortid] i min bog. I sidste ende gjorde jeg det, fordi sådan noget jo ikke har noget med maleren at gøre.*[10] Og sådan gør man groft sagt de næste 40 år.

Man kan i det hele taget ikke undervurdere Joachim von Lepels betydning for manipuleringen og iscenesættelsen af Noldes eftermæle. Han har i de første år efter 1945 sammen med Nolde selv hovedrollen i hvidvasken af Noldes brune fortid. Allerede i sommeren 1945 rykker von Lepel ind i Seebüll som assistent, og både Nolde og Ada kan være helt trygge, for han nærer en næsten afgrundsdyb ærefrygt for den gamle maler og hans kunst. Hans hengivenhed viser han ved i en grundig gennemgang af Noldes forskellige skrifter at gøre opmærksom på alle formuleringer, som for eftertiden kan rejse tvivl i forhold til fortællingen om Nolde som nazi-forfulgt offer. Man kan i hvert fald fastslå, at mange af de bastant antisemitiske synspunkter, som står i førsteudgaven af 2. bind af Noldes selvbiografi *En kunstners kampår*, der udkommer i den brune førkrigstid, omformuleres eller slettes til efterkrigsudgaven. Det, der gjorde sig i 30'rne, gør sig absolut ikke efter 1945. Den redigerede biografi skal være med til at redde hans eftermæle.

At Nolde selv spiller en aktiv rolle i omfortællingen af hans verdenssyn kan man se i et notat fra 1945, der angår hans samling af aforismer: *Mange tanker havde jeg skrevet ned, tanker, der var viet til verdens store spørgsmål, de verdenspolitiske ideer, dagens og tidernes vilkårlighed. De var gemt af vejen. Men jeg tog dem frem igen, og ofrede dem til flammerne. Jeg var meget ked af at måtte gøre det. Men det måtte ske for at redde min kunst for farer og fuldstændig udslettelse. Samlingen blev fattigere. Kun tanker, der var viet til kunst og religion blev tilbage […]*[11] Nolde må tilintetgøre de synlige spor af hans nu kompromitterende holdninger for at redde sit kunstneriske eftermæle. Men holdningerne har han åbenbart stadig: *Samlingen blev fattigere*.

Hvem der gjorde hvad i den omfattende redigering af tanker og synspunkter efter krigen er uvist: *Hvilke udrensningsmanøvrer, der blev foranlediget af Nolde selv, og hvilke hans unge protegé [Joachim von Lepel] foreslog for at beskytte den store mester mod konsekvenserne af hans ytringer og holdninger, lader sig i hvert fald ikke altid entydigt rekonstruere.*[12] konstaterer Bernhard Fulda i Emil Nolde. Eine deutsche

[9] Emil Nolde. Eine deutsche Legende. Essay- und Bildband, side 235
[10] Emil Nolde. Eine deutsche Legende. Chronik und Dokumente, side 246
[11] Emil Nolde. Eine deutsche Legende. Essay- und Bildband, side 225
[12] Ibid. side 227

Legende. Men han konstaterer også, at det i hvert fald er von Lepel, der renser ud i de værste antisemitiske fraser i forbindelsen med nyudgivelsen af *En kunstners kampår* i 1958. *At disse ændringer skulle være foretaget på initiativ af Nolde er usandsynligt*.[13]

Da DuMont i 1961 skal forberede udgivelsen af *Welt und Heimat*, er der åbenbart også dér passager, der ikke fremmer Noldes efterhånden ikoniserede status som offer og modstandskæmper, for forlægger Karl Gutbrod spørger i et brev til von Lepel, *om det er tilladt og forsvarligt, at eliminere visse steder, der er blevet overhalet af den historiske udvikling eller i dag forekommer malplacerede, og om det, uden i øvrigt at røre ved Noldes stil, er tilladt med små ændringsforslag*.[14] I von Lepels udgave bliver det til: *Til den trykte udgave har forfatteren selv foretaget nogle korrekturer, desuden har udgiveren strøget nogle gentagelser og udredninger, som den store tidsafstand har gjort forældede*.[15] Von Lepels efterfølger Martin Urban laver ikke så mange krumspring. Da bogen endelig udkommer i 1965 nøjes han med at beskrive indholdet på følgende måde: Det er det uændrede manuskript, som Nolde selv har forsynet med påtegningen 'færdig til tryk', *kun skrivefejl og nogle uklarheder blev korrigeret*.[16] Samme kortfattede deklarering får udgivelsen af sidste bind af Noldes biografi *Reisen, Ächtung und Reisen* i 1967 med på vejen: Manuskriptet er *uændret*, kun *nogle uklare steder* er udeladt.[17]

I mange udstillingskataloger går man de næste mange år også behændigt uden om Noldes manifeste nazi-sympatier, og fremhæver til gengæld hans rolle som forfulgt og hans *Umalede billeder* som en slags modstandskamp. Et slående eksempel er omtalen af Nolde og hans værk i forbindelse med den store udstilling *Emil Nolde. Nolde museet besøger Louisiana* i vinteren 1986/87. Martin Urban, der på daværende tidspunkt er direktør for Nolde-Stiftung, fokuserer i sin introduktion til Nolde og hans Umalede Billeder i *Louisiana Revy* på regimets angreb på Nolde. Han citerer Rosenbergs nedsættende beskrivelse af Nolde i Völkischer Beobachter: Nolde er *negroid, pietetsløs, rå og blottet for enhver formkraft*[18]. Så fremhæver han, at Nolde med 1052 beslaglagte arbejder, i forbindelse med nazisternes museumsudrensning i 1937, er den fyldigst repræsenterede blandt alle *entartete* kunstnere. Så følger et afsnit, der ganske vist nævner, at Nolde melder sig ind i partiet, men han gør det angiveligt for at åbne folks øjne! Afsnittet er interessant og ganske typisk for en afglidende snakken-udenom og et forsøg på at aflede opmærksomheden fra det væsentlige, når hans partimedlemskab omtales; interessant er det også, at Nolde undskyldende bliver beskrevet som politisk famlende og forført: *I lang tid forstod Nolde ikke hvad der skete, han ville ikke se i øjnene, at man diffamerede ham, den frisiske bondesøn, som "folkefremmed", "udartet", "bolsjevistisk". Politisk intetanende som han var, havde han til at begynde med hilst "folkerejsningen" velkommen; […]. I 1933 havde Nolde som dansk statsborger meldt sig ind i NSDAP's danske sektion. Han mente sikkert, at han ikke burde stå udenfor, han ville hjælpe til med at åbne folkets øjne, for "i den henseende er der ikke gjort nok"; hans billeder skulle berige menneskene, "jeg vil så gerne, at de skal være mere, at de skal løfte og bevæge og give beskueren en fuldkommen klang af liv og menneskelig væren". Hans kunsts ærinde var det humane. Det vidste de andre, de frygtede ham med rette. Desto hårdere ramte bandstrålen ham*.[19] Hans indmeldelse i nazipartiet bliver til et spørgsmål om at hans billeder skal *løfte og bevæge og give beskueren*

[13] Ibid. side 235
[14] Ibid.
[15] Ibid.
[16] Ibid.
[17] Ibid. side 236
[18] Louisiana Revy. 27. årgang nr. 2. december 1986, side 11
[19] Ibid. side 12

en fuldkommen klang af liv og menneskelig væren. En ganske harmløs og tilsyneladende prisværdig hensigt, der samtidig bortforklarer og camouflerer sagens alvor.

Hans Christian Nørregård[20], der som sønderjyde og kunstinteresseret har et stort kendskab til Noldes historie og til Seebüll, tilbyder at bidrage med en artikel om Noldes medløberi til netop denne udstilling, men han bliver afvist: *Da Knud W. Jensen[21] i 1986 planlagde en stor Nolde-udstilling, tilbød jeg Louisiana Revy en artikel, der satte disse ting på plads, men jeg fik det svar fra redaktionen, at man ikke var interesseret i denne side af kunstnerens biografi*.[22] Og netop denne stille diskretion og behændige afvisning og fortielse af Noldes gøren og laden under Hitler-diktaturet har været symptomatisk for håndteringen af hans begejstring for nazismen.

Selvom der kommer artikler og skrifter, der utilsløret nævner Noldes insisteren på og fastholdelse af nationalsocialistiske holdninger helt frem til Tysklands totale nederlag, lever fortællingen om ham som forfulgt og endda også som modstander af regimet videre. Walter Jens[23] gør allerede i 1967 i sin festtale i anledning af Noldes 100 års fødselsdag opmærksom på, at fødselsdagsbarnet i sine egne skrifter ikke alene idealiserer den rene race, men også alt hvad der er tysk, samtidig med at han også lægger afstand til jøder. Jens sammenfatter præcist Noldes ideologi: *Det anticivilisatoriske, et fjendskab mod oplysning, klassicisme og rationalisme markerer stadig oldingens sætninger; idealet om den rene race triumferer.* Kunsten skal være *fjernt fra det jødiske*, og han citerer Noldes forestilling om den tyske kunsts fortrinsstilling: *"En virkelig helt igennem dybtfølt uforfærdet kunst fandtes og findes kun i germanske lande, i Tyskland, og næsten alle ikkegermanere, der er fanget i trivelig formskønhed står uforstående og målløse over for dette fænomen…"*[24]

Jens påpeger straks herefter Noldes modsætningsfyldte væsen: *Men den samme Emil Nolde, der så ofte går ind for en reaktionær nationalists teser, erklærer på den anden side, at det var godt, at Tyskland ikke vandt krigen, og han siger det to gange, efter 1918 og efter 1945.*[25] Men selv i sine seneste notitser vender Nolde – ifølge Jens – tilbage til alt det, *som for hele verden havde vist sig som forkert og farligt*.[26] Alligevel forsvarer Jens Noldes kunst. Først spørger han, om det overhovedet er muligt at tilbagekalde alle hans absurde holdninger: *Havde Nolde ikke allerede i årtier ført sine egne teser ad absurdum, teser, som han i sine erindringsbøger hævder med så megen trods og dårskab?*[27] Og er det nødvendigt at argumentere imod dem? Er hans kunst ikke i sig selv en gendrivelse af hans nationalistiske racistiske programerklæringer, spørger Jens. Har han ikke med hver akvarel og med hver tegning dementeret sine egne dogmer? Nolde tordner for eksempel mod storbyen, men maler samtidig billeder, hvor fascinationen af storbyen får frit spil; i sine skrifter ser han skævt til fremmede racer, men når han maler, går han efter det ukendte, excentriske og anderledes. Og så kommer Jens frem til hovedargumentet i sit forsvar for Noldes kunst: Nazisterne, som ser det anti-nazistiske i hans kunst; *det var ikke manden, der interesserede dem, partimedlemmet, der indtil krigen forfulgte myndighederne med ævl og kævl, de så på værket, og det syntes dem at være så*

[20] Hans Christian Nørregård (1943): dansk forfatter og instruktør
[21] Knud W. Jensen (1916-2000): grundlægger af Louisiana, museum for moderne kunst, Humlebæk
[22] Weekendavisen, 21. februar 2014, side 11
[23] Walter Jens (1923-2013): retorikprofessor ved universitetet i Tübingen, medlem af kuratoriet i Nolde Stiftung Seebüll 1967-1988
[24] Walter Jens: Der Hunderjährige. Festvortrag zur Feier des 100. Geburtstages von Emil Nolde am 7. August 1967 in Seebüll
[25] Ibid.
[26] Ibid.
[27] Ibid.

faretruende, at de netop forfulgte ham, som gerne ville have været deres hofmaler, med særlig ondskab, for hans kunst talte mod ham – på den slags malerier kunne man ikke bygge nogen trone. Og selv om der også var partikredse, der ville tildele Nolde og Barlach en særstilling – så sejrede fanatikerne og forhindrede den store maler i at blive brændemærket med lejesvendens kainsmærke – vanæret og måske til dags dato bandlyst.[28]

Fremtrædende politikere i Tyskland føler sig ligefrem kaldet til at give Nolde oprejsning for, at han blev forfulgt at nazisterne. Helmut Schmidt udstiller i 1982, mens han er forbundskansler, en serie billeder af Nolde i regeringskontorerne i Bonn; han sætter også et skilt med påskriften *Nolde-værelse* op foran sit kontor som en *lille æresoprejsning*[29] for den hårdt prøvede maler, som han selv siger. Så sent som i 2015, hvor han skriver indledningen til udstillingskataloget *Nolde in Hamburg*, bagatelliserer han Noldes nazisympatier: *Naturligvis var det uundgåeligt, at der måtte komme en kontrovers om Emil Nolde som nazist*. Men han skelner, som Jens gør det 48 år tidligere, mellem mennesket og kunstneren: *[…] Emil Noldes NS-begejstring er i forhold til hans kunst fuldkommen uvigtig*.[30]

Også forbundskansler Angela Merkel har en forkærlighed for Nolde. Til forbundskanslerkontoret i Berlin har hun personligt lånt to Nolde-malerier fra Neue Nationalgalerie i Berlin.[31] Og hendes sommerferielekture bestod i 2008 af Noldes erindringer *Mit liv*. Det får Florian Illies[32] til at gå i rette både med kansleren og specielt med nyudgivelsen af *Mit liv* i en kommentar i *Die Zeit*. Han konstaterer, at kansleren i sin ferie sikkert har brug for at slappe af fra Tyskland med smukke billeder og et storslået malerliv, men fortsætter: *I sandhed har kansleren imidlertid pakket åndeligt sprængstof ned i sin kuffert. For det nye oplag af Noldes Mit liv, der udkom dette forår på forlaget DuMont, forsøger ganske vist at sløre bogens historie. Men når man i flapteksten kan læse: "Den interessante udgivelseshistorie kommenterer Martin Urban i sit efterord", så slår dette nedladende "interessant" alt med hensyn til kynisme. For Urban, der døde i 2002 skriver ganske vist i sit efterord fra 1976, som forlaget uændret genoptrykker, at der er "antisemitiske slagord" fra Nolde. Men, og her påberåber Urban sig så Walter Jens, man må beskytte maleren mod forfatteren, for "maleren Nolde" kan gennem sine billeder "entydigt modbevise ideologen". Dette er på den ene side en meget eventyrlig definition af moral og æstetik. For hvis man skulle følge den, kunne man desværre ligeså godt sige modsat, at "ideologen Nolde" gennem sine skrifter entydigt modbeviser "maleren Nolde". Mere tungtvejende er det imidlertid, at de mest vanvittige passager fra ideologen Nolde skjules fuldstændigt for læseren. Det nye oplag af Mit liv følger i delen En kunstners kampår den korrigerede udgave, som Nolde efter krigens slutning personligt har forfattet og som blev offentliggjort efter hans død i 1958 – og absurd nok præsenteres som "anden udvidede oplag"*.[33]

I rigtig mange år er det lykkedes at opretholde fortællingen om Nolde som offer for nazisternes forfølgende og hans efterfølgende civile ulydighed som det centrale i hans liv i de år, Hitler var ved magten. Men både et generelt forøget fokus på netop denne periode i hans liv og nye dokumenter, der indtil 2013 befandt sig i privateje i Schweiz, opbygger gradvist et mere retvisende billede af Nolde.

[28] Ibid.
[29] Städel Blog, Klassiker: Kunst der Moderne. Emil Nolde. Liebling der Bundeskanzler
[30] Nolde in Hamburg, side 8 f.
[31] I forbindelse med udstillingen Emil Nolde. Eine deutsche Legende på Hamburger Bahnhof i Berlin 2019 leverer Merkel de to malerier tilbage, det ene til udstillingen, det andet til museet. Hun ønsker dem ikke retur.
[32] Florian Illies (1971): tysk journalist kunsthistoriker og forfatter
[33] Florian Illies i: Die Zeit, 31. Juli 2008

Kirsten Jüngling afslører i sin detaljerige og epokegørende Nolde-biografi fra 2013 ved hjælp af mange hidtil ukendte eller oversete kilder, både hvordan Nolde selv fifler med sandheden i sin selvbiografi, og hvordan hans beundrere og forvaltere efter hans død også fordrejer og fortier politisk ubehagelige kendsgerninger.

Samme år, i 2013, kommer ugeavisen *Die Zeit* i besiddelse af omtalte dokumenter fra Schweiz, som oprindelig stammer fra boet efter Fehr, og som Nolde-Stiftung nu køber. Det er her Nolde proklamerer, at han *beundrer nationalsocialisme*n og tror på *vores store tyske fører Adolf Hitler,* som den der *lever og virker for det tyske folks ve og vel*.[34]

Senest i 2014 i forbindelse med den store retrospektive Nolde-udstilling på Städel i Frankfurt og Louisiana i Humlebæk sætter avisernes kulturtillæg med fornyet styrke spotlight på Noldes mindre sympatiske politiske holdninger.

Og også fra Nolde-Stiftung lyder der nu anderledes toner. Den nye direktør Christian Ring[35] går nu ind for fuld åbenhed om Noldes politiske synspunkter: *Alle kort skal på bordet. Der må ikke mere være nogen tabuer*.[36] I den ånd samarbejder Nolde-Stiftung nu med to internationalt anerkendte forskere, kunsthistorikeren Aya Soika og historikeren Bernhard Fulda, der skal blotlægge og kortlægge Noldes gøren og laden fra 1927 til hans død i 1956. Den foreløbige kulmination på dette arbejde er den stort anlagte udstilling på Hamburger Bahnhof *Emil Nolde. Eine deutsche Legende. Der Künstler im Nationalsozialismus*.[37] I forbindelse med udstillingen er der udgivet to fyldige kataloger *Chronik und Dokumente* og *Essay- und Bildband* med de nyeste opdateringer inden for Nolde-forskningen.

Allerede i 2015 gør Fulda endegyldigt op med myten om Nolde som offer og modstandskunstner: *Dette billede, som blev grundlagt af kunstneren selv, og som i årtier er blevet udviklet og plejet af Stiftung Seebüll Ada und Emil Nolde i samarbejde med samlere og beundrere, kunsthistorikere og kritikere: Dette billede af Nolde som kunstnerisk modstandskæmper kan ikke mere opretholdes. Diskrepansen mellem den historiske Nolde, som får stadigt skarpere kontur efter nye kildefund, og hans stiliserede alter ego er i mellemtiden blevet for stor.*[38]

Nu da Nolde-Stiftung så at sige har besluttet at gå 'all in' i forhold til Noldes nationalsocialistiske fortid og nærmest demonstrativt i modsætning til tidligere vil 'forkynde' sandheden til så stort et publikum som muligt, er nogle af de biografiske oplysninger om ham på *Stiftung Seebüll*s hjemmeside da også blevet opdateret, så hans sympati for Hitler og nazisternes sag tydeligt beskrives. Om Noldes reaktion på maleforbuddet hedder det: *Alligevel vender Nolde sig ikke bort fra nationalsocialisterne, men håber fortsat på, at det nationalsocialistiske regime vil anerkende hans kunst, et regime, som han sympatiserer med til 1945*.[39] Hans stærke antisemitisme er dog endnu ikke nævnt.

Langt om længe arbejdes der seriøst på en grundig *Vergangenheitsbewältigung* i forhold til Noldes holdninger og handlinger under nazismen. Hvilken betydning det får for vurderingen af hans kunst bliver

[34] Citeret efter: Noldes Bekenntnis af Stefan Koldehoff i Die Zeit, nr. 42 2013
[35] Christian Ring, kunsthistoriker, direktør for Nolde-Stiftung Seebüll fra januar 2013
[36] Her citeret efter Die Zeit: Noldes Bekenntnis. 42/2013
[37] Hamburger Bahnhof, Berlin. Emil Nolde. Eine deutsche Legende. Der Künstler im Nationalsozialismus. 12. april til 15. september 2019
[38] Bernhard Fulda: "Hinter jedem Busch lauert Verkennung und Neid." Emil Noldes Reaktion auf den Sieg der Traditionalisten, side 261
[39] Nolde in Seebüll erleben. Mehr als ein Museum. Biographie

interessant at følge. Skal hans kunst bedømmes anderledes, nu hvor nyopdagede dokumenter har afsløret Noldes uforbeholdne støtte til Hitler? Hvilken indflydelse vil endnu ikke kendte breve fra hans og Adas store korrespondance sammen med andre eventuelt nye dokumenter og vidnesbyrd få for holdningen til hans værker? Bliver hans kunst ved med at være bredt anerkendt, netop fordi nazisterne afviste den som *entartet*? Kan man skelne mellem mennesket Nolde med de mange dybt usympatiske politiske holdninger og kunstneren Nolde med de stærkt farvemættede og nyskabende malerier? Kan man ligefrem hævde, som Jens gør det, at hans kunst taler imod hans egne nazistiske meninger, og at den derfor på en måde, uanset hvad han siger og skriver, er antinazistisk? Eller kan man finde billeder, der til trods for nazisternes fordømmelse af dem, er inspireret af den nazistiske ideologi? Kan man måske først komme helt tæt på værket, når man medtænker mennesket bag kunstneren?

Mange spørgsmål! Under alle omstændigheder venter der nogle spændende år. Christian Ring på Nolde-Stiftung Seebüll vil som sagt have alt frem i lyset. Og tilsyneladende venter mange breve og dokumenter stadig på at blive læst og udnyttet forskningsmæssigt i Seebülls omfattende arkiver. På en forespørgsel om adgang til arkivet oplyser Ring, at det desværre ikke er muligt: *Arkivet er endnu ikke tilgængeligt, der er ingen registrant eller lignende, som man kan bruge til at søge efter stikord til ønskede temaer, dvs. at man som ekstern benytter ikke kan orientere sig i arkivet, da man ikke ved, hvor man kan eller skal søge. For at lette arbejdet for eksterne forskere er vi lige begyndt på at gøre stiftelsens omfangsrige arkiv tilgængeligt med professionel hjælp*.[40]

Nu lover Christian Ring i forordet til *Emil Nolde. Eine Deutsche Legende*, at hele arkivet skal digitaliseres og vil være tilgængeligt for offentligheden fra 2022. I den forbindelse skriver han: *Stiftung Seebüll Ada und Emil Nolde må indrømme, at der i fortiden har været fejlvurderinger. Legendedannelse blev styrket og forhindrede en samlet og fyldestgørende biografi om Emil Noldes*.[41] Og han tilføjer: *Nolde-Stiftung har haft brug for lang tid til at åbne sig. […] Tiden er moden til at vise hele billedet*.[42]

Tiden er altså kommet. Nu skal vi lære at omfavne hele historien om Nolde, både den om kunstneren og den om nazisten – naturligvis sammen med alle de andre historier fra hans liv. Kun ved at inddrage alle facetter i hans voldsomt modsætningsfyldte personlighed kan man i fremtiden komme rigtig tilrette med både mennesket og kunstneren Nolde.

[40] Mail fra Christian Ring til undertegnede den 14. oktober 2015
[41] Emil Nolde. Eine deutsche Legende. Essay- und Bildband, side 10
[42] Ibid. side 11

Emil Nolde biografi

1. udgave, 2019

Kapitlerne i denne biografi kan dowloades enkeltvis fra www.nolde-biografi.dk

Allan Jensen, 2019

© 2019 Allan Jensen.

Materialet er udgivet under en ”Kreditering-IkkeKommerciel-DelPåSammeVilkår 4.0 International” - licens (CC BY-NC-SA 4.0).